

KLAUS MANN

Slavo Šerc

Nihanje med življenjem in smrtjo

(Ob prvih dveh knjigah dnevnikov Klaus Manna)

Eden najboljših poznavalcev literarne družine Mann, nemški literarni kritik in zgodovinar Marcel Reich-Ranicki, je o Klausu Mannu (1906–1949) zapisal, da je bil nekako trojno zaznamovan in obremenjen: kot homoseksualec, zaradi zasvojenosti z mamili in zato, ker je imel slavnega očeta. Medtem ko se je mogoče s prvima dvema tezama popolnoma strinjati, bi imeli pri zadnji trditvi prav gotovo določene težave; v vsakem primeru je ni mogoče v celoti sprejeti in stvari gledati tako enostransko. Res je namreč, da je zaradi očetove slave veliko pridobil in so mu bila vrata povsod na široko odprta. Ob tem pa je bil vse življenje bolj ali manj finančno odvisen od staršev. Marsikaj vendarle potrjuje tezo, da – če se izrazimo previdno – odnosi med očetom in sinom niso bili najboljši. Thomas Mann namreč ni hotel (ali mogoč?) navezati prijateljskih stikov, bil je samovšečen in občutljiv, včasih celo hladen in brezobziren. Takšen naj bi bil tudi do svojih najbližjih. O teh značajskih potezah Thomasa Manna se lahko prepričamo s prebiranjem dnevniških zapisov, ki izhajajo od leta 1977 pri založbi Fischer; v zadnji knjigi z letnico 1989 je bilo zajeto obdobje med 1946 in 1948 (Thomas Mann, Tagebücher, Fischer Verlag Frankfurt). Iz njih je bilo mogoče že dokaj dobro spoznati Thomasa Manna z druge, manj uradne strani. Lahko bi celo trdili, da se je s pogledom v zasebno življenje začel svojevrsten proces demitizacije, o tem sem nekaj vrstic napisal na drugem mestu (Pogled v zasebno življenje in proces demitizacije, Književni listi, Delo, 24. 3. 1988).

Medtem ko torej še vedno izhajajo dnevnik Thomasa Manna, nas je založba Edition Spangenberg iz Münchna spomladi 1989 presenetila s prvo knjigo (skrajšanih) dnevnikov sina Klaus, v kateri je zajeto obdobje med 1931 in 1933, v drugi, ki je izšla pol leta kasneje, pa čas od 1934 do 1935. Skupaj je predvidenih šest knjig, saj zapiski segajo vse do maja 1949, ko je naredil v Cannesu samomor. Objava dnevnikov je bila dolgo časa sporna, končno se je Klausov brat Golo Mann le odločil, da – ob 40-letnici smrti – predstavi prvo knjigo dnevnikov javnosti.

Klaus Mann je pisal dnevnik sicer že v rani mladosti, kasneje je to navado opustil. S ponovnim pisanjem je začel oktobra 1931, ko je bil tik pred dopolnitvijo petindvajsetega leta starosti in ko je napisal že nekaj literarnih del; med 1925 in 1932 je objavil devet knjig in tri dramska dela, med katerimi so najpomembnejša: *Der Fromme Tanz* (1926), *Alexander* (1929), *Kind dieser Zeit*, čeprav ne dosegajo umetniške ravni poznejših stvaritev, romanov *Symphonie Pathetique* (1935), *Mephisto* (1936) in *Der Vulkan* (1939). To pa je samo del njegove literarne ustvarjalnosti! S svojo literarno kariero še zdaleč ni bil zadovoljen, saj si je postavljaj visoke cilje in se v literaturi nenehno meril z očetom. Da je zaradi tega trpel, je več kot na dlani.

Nasploh je bil Klaus Mann v bistvu tragična eksistenca. Ta občutek nas pri prebiranju dnevnika nit-za trenutek ne zapusti. Druga značilnost, na katero postanemo takoj pozorni, je ta, da je bil Klaus Mann izredno aktivna osebnost. Tega pa ne gre pripisovati samo njegovi mladosti in mladostnemu »viharništvu«, saj so nekateri dnevi že na robu hektičnosti, in to preprosto zato, ker je Klaus veliko načrtoval in tudi veliko doživel. Pisec spremne besede v prvi knjigi, Peter Laemmle, se upravičeno sprašuje, kdaj si je vzel toliko časa, da je potek dneva sploh lahko opisoval, ob tem pa še literarno ustvarjal in opravljal uredniške in druge dolžnosti, na primer pri izdajanju eksilne revije *Die Sammlung*. Pri tem omenja Laemmle zapis z dne 13. 12. 1932, ko se je Klaus Mann mudil v Londonu. Dogodki – in takih dni je bilo veliko – se naravnost stopnjujejo in vrstijo z neverjetno turbulentnostjo: vstane okrog poldne, zajtrkuje, bere, telefonira, gre s prijateljem v kino, obisk pri frizerju, peš se vrne v hotel, sreča se z znanecema, potem bere v hotelu, ponj pridejo prijatelji, z njimi si ogleda mesto in znamenitosti, spet sam po mestu, zmenek pri čaju, opravi ki pri krojaču, poišče nekega prijatelja, spet peš do hotela, bere, spi, potem z nekim drugim spremljevalcem v gledališče, po predstavi ga čaka že tretji znanec, z njim na večerjo, kasneje obisk parne kopeli (da bi navezal morebitne erotične stike), ne najde nikogar, sprehod po mestu, po naključju naveže na cesti stik, v dvojce nazaj v hotel, dan se konča z erotično avanturo...

Takšno vitalno in intenzivno doživljanje sveta ni samo izraz prav posebnega življenjskega dinamizma, temveč ima v sebi veliko tragičnega. Tu mislim še posebej na njegovo homoseksualno obremenjenost s številnimi naključnimi in kratkotrajnimi prijateljstvi in avanturami ter na nezmožnost, da bi se za dalj časa navezal na eno osebo. Vzroki za to so prav gotovo različni, med sabo povezani in zelo kompleksni. Klaus Mann ni živel nikakršnega dvojnega življenja, saj je homoseksualnost odkrito priznaval, to takrat nikakor ni bilo samoumevno. Vemo, da je imel njegov oče, Thomas Mann, pri tem prav posebne težave, saj njegova homoseksualnost nikakor ni bila v skladu z vlogo, ki jo je imel kot »reprezentant nemške literature in kulture«. Po eni strani torej homoseksualnost, ki je ni hotel ali ni mogel priznavati, po drugi strani pa prav posebna vloga v družbenem življenju in kulturi kot predstavnik drugačne, antinacistične Nemčije... Tega bremena sin Klaus torej ni imel, pač pa gre pri njem za izredno močno stilizacijo lastne eksistence in osebnosti, ki se giblje že v območju narcisoidnosti. Zaradi nje si je močno želel trajnega in intenzivnega prijateljstva, ta osebnostni značaj pa je tako zvezo po svoje tudi iz-

ključeval. Iz dnevniških zapisov je več kot jasno, da so ga kratkotrajne, bežne erotične avanture vse prej kot osrečile in da si je nadvse želel trajnejše zveze. (Prim. dnevniški zapis z dne 2. 7. 1933.) Sicer je res, da je živel Klaus svojo homoseksualnost brez občutka krivde, tu in tam se je morda v homoseksualni sceni kar dobro počutil, kljub temu pa to njegovo nagnjenje ni potekalo neproblematično, marveč s številnimi pretresi. Zato je bil pogosto že kar na robu obupa oziroma smrti. Prav poseben odnos je gojil do sestre Erike, s katero je bil tesno in globoko povezan: čustveno in umetniško. Zdi se, da je bila prav ona tista, ki mu je vedno znova dajala moči, da je preživel. Ničkolikokrat je zapisal, da »stoji Erika med njim in smrtjo«. (Morda bi lahko kot enega razlogov za njegov tragični konec, samomor 1949, navedli dejstvo, da se je sestra Erika po letu 1947 posvetila izključno očetu.)

Izredno zanimivo in po svojem tudi zapleteno je bilo Klausovo razmerje do švicarke Annemarie Schwarzenbach. Ob najrazličnejših in številnih intimnih zvezah je bila prav Schwarzenbachova tista, ki mu je bila v letih 1934 in 1935 ob sestri Eriki najbližja. Ob tem je imela s Klausom tudi veliko skupnega: bila je hči bogatih staršev, kazala je umetniško nadarjenost, bila je zasvojena z mamili, imela je tudi suicidalne ideje. Klaus se je v dnevniku z dne 27. 10. 1935 celo vprašal: »Bi lahko živel z njo?« A. Schwarzenbach je bila nekakšen Klausov alter ego: tako kot on je bila tudi ona naklonjena istemu spolu. Odprto ostane tudi vprašanje, v kolikšni meri je na ta odnos vplivala zveza, ki jo je sestra Erika v tistem času gojila do angleškega pesnika W. H. Audna, ki je bil prav tako homoseksualec. Ob tem, da je bil Klaus na sestro zelo navezan, ni mogoče izključiti, da je šlo za nekakšen »paralelni zakon«.

O navezanosti med Klausom in Eriko torej ne more biti dvoma, do neke mere bi lahko sem prišle še mater Katjo Mann, o kateri v dnevnikih piše z ljubeznijo, ceni njeno dobroto in materinsko skrb. Večje težave bi imeli, če bi na podlagi dnevniških zapisov hoteli rekonstruirati odnos med sinom in očetom. Že uvodoma smo omenili trditev Reich- Ranickija, da je med njima vladalo rivalstvo, morda celo sovražstvo. Samo na osnovi do sedaj objavljenih dnevnikov tega ne bi mogli trditi, čeprav je res, da Klaus večkrat sanja o očetovi smrti, vendar pa pri tem ne gre za kakšne podzavestne sanje ali želje, marveč imajo sanje včasih realno osnovo, na primer, ko sanja, da so nacisti prisilili očeta, da je naredil samomor (7. 3. 1932). Več kot očitno je, da gre pri tem za strah pred nacisti, saj Klaus zapiše, da se je »zbudil z močnimi občutki strahu«.

O drugih prijateljih in znanstvih je mogoče reči, da je bil Klaus Mann – pa naj se sliši to še tako absurdno – najbolj navezan na prijatelje, ki so že umrli. V bistvu je bil – čeprav je imel okrog sebe vedno veliko ljudi in znancev – osamljen. Njegovi najboljši prijatelji so naredili samomor ali pa umrli zaradi mamil (Ricki Hallgarten, Wolfgang Hellmert, Rene Crevel...). Skratka, Klaus Mann je bil vseskoz povezan s smrtjo: ob nenehnih mislih na samomor je bil vedno znova soočen s smrtjo prijateljev in znancev...

Osebnostne probleme in duševne stiske je blažil večinoma z mamili. Čeprav ne vemo natančno, kdaj jih je začel jemati (verjetno ob koncu dvajsetih let), je več kot očitno, da jih je jemal zaradi najrazličnejših težav, ki jim je hotel na ta način ubežati, in da gre torej za beg iz realnosti. Iz dnevnikov je tudi razvidno, da se jemanje

mamil pojavi oziroma poveča v trenutku, ko naraščajo psihične težave. Očitno pa je, da se je vsaj do neke mere zavedal nevarnosti, ki mu je pretila s te strani. Tako zapiše na primer 6. 4. 1934, da je vzel »vsakdanji ščepec«, in očitno je, da je najpogostejše od takrat naprej že popolnoma zasvojen, čeprav si sam tega ne priznava. Na nevarnost mamil ga je opozarjala tudi sestra Erika, ki je po krajšem času to navado za vedno opustila. Kot rečeno, Klaus Mann se je nevarnosti vseskozi zavedal, vendar ni zmožni toliko moči, da bi mamila zavrnil.

Iz dnevniških zapisov je jasno razvidna Klausova politična opredelitev, do neke mere skorajda jasnovidnost, saj je bil prepričan, da bo propad Weimarske republike peljal v katastrofo. Po odhodu v tujino (13. 3. 1933) se je zelo angažiral in urejeval najrazličnejše časopise, na primer revijo *Die Sammlung*, ki je izhajala v Amsterdamu od septembra 1933 naprej. Povezal se je tudi z drugimi emigranti (E. Blochom, B. Brechtom, J. Rothom, E. Kischem in drugimi), svoje delovanje v tujini in emigracijo pa je ves čas razumel kot poskus, da bi – skupaj z drugimi – Nemčijo kulturno obnovil.

Peter Laemmle piše v spremni besedi, da dnevnikarji praviloma toliko zakrivajo, kot odkrivajo, in da je odkritje neke vrste zakritje, ter nasprotno. Več kot na dlani je, da imamo opraviti z indiskretnimi, osebnimi zapisi, ki so mestoma pisani v afektu in pod vplivom mamil, v primerjavi s pismi in avtobiografsko prozo pa so nekako prvinski, saj so nepopravljeni. Klaus Mann se pri pisanju omejuje bolj ali manj samo na stvarne dogodke in doživljanje, ki jih beleži z natančnostjo, hkrati pa tudi kratkostjo. Ne gre torej za krajše diskurze ali že kar esejistična razmišljanja, temveč za situacije in dogodke v njegovem življenju, ki jih zapiše domala v telegrafskem slogu s pogostimi eliptičnimi stavki. Podrobnosti nam kljub temu prikazuje z veliko natančnostjo – potek dneva je tako rekoč plastično prikazan. Pri tem stopajo v ospredje njegove sanje in iluzije, literarni načrti in prijateljstva (J. Green, A. Gide, J. Cocteau), bežna poznanstva in (homo)erotične avanture. Skratka, najrazličnejši pretresi in razočaranja, veselje in drobne življenjske radosti, sanje in načrti... Ob tem sta prvi knjigi dnevnikov še svojevrsten dokument časa in nestilizirana kronika dogodkov pred drugo svetovno vojno. Gre torej za odličen prispevek k biografiji Klausova Manna, hkrati pa tudi za rekonstrukcijo nemirnega časa, v katerem je živel.